

บทปริทัศน์บทความเรื่อง การวิจัยและพัฒนาประชาคมพุทธมณฑล

สุริชัย หวันแก้ว

งานวิจัยเรื่อง “การวิจัยและพัฒนาประชาคมพุทธมณฑล” ของรองศาสตราจารย์ ดร.เนาวรัตน์ พลายน้อย และคณะถือว่าเป็นงานที่มีความน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง

ส่วนแรก อธิบายจะตั้งข้อสังเกตต่อลักษณะของงานวิจัยนี้และคุณค่าต่อสังคมในสภาพปัญหาปัจจุบัน

ประเด็นแรก ลักษณะเด่นของงานวิจัยนี้เห็นได้ชัดที่งานวิจัยนี้ไม่เหมือนกับงานวิจัยทั่วไป ซึ่งเป็นกระบวนการวิจัยการเก็บข้อมูล ตลอดจนการวิเคราะห์และสรุปจึงค่อยนำไปปฏิบัติการแก้ไขปัญหา แต่งานวิจัยชิ้นนี้นั้นเห็นได้ชัดที่งานวิจัยนี้แบบมีส่วนร่วมแบบเชิงปฏิบัติการซึ่งผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีส่วนร่วมแต่ต้นกระบวนการจนตลอดกระบวนการ วิธีวิทยาการวิจัยแบบนี้มีนัยอย่างสำคัญต่อการสร้างสรรค์ประชาธิปไตยที่น่าสังเกตก็คือ การตื่นตัวต่อปัญหาความลำเอียงอันเนื่องมาจากวิธีวิทยาของการวิจัยแบบเก่ามันเกิดในแวดวงนอคมหาวิทยาลัยมาก่อนแล้วจึงขยายมาในมหาวิทยาลัยทีหลัง ลักษณะอันนี้การที่สามารถทำให้มหาวิทยาลัยระดมพลังจากผู้เกี่ยวข้องหลายฝ่ายมารวมทำการสร้างความร่วมมือกันจากคนต่างกลุ่มสถาบันถือว่าเป็นเรื่องยาก

ประเด็นที่ 2 ความสัมพันธ์ระหว่างมหาวิทยาลัยกับพื้นที่ตั้ง มหาวิทยาลัยสมควรหรือไม่ที่จะต้องคำนึงถึง**ถิ่นที่ตนเองตั้งอยู่?** ผมถือว่า ข้อดีเด่นของงานวิจัยก็คือ ความริเริ่มที่พยายามนำมหาวิทยาลัยให้เป็นช่องทางของการร่วมงานของหลายฝ่ายหลายวิชา คนซึ่งไม่เคยทำงานกันในเรื่องที่มีมิติของท้องถิ่นที่มหาวิทยาลัยตั้งอยู่ก็ได้มาร่วมกันกับประชาคมในท้องถิ่นชุมชนในท้องถิ่นเป็นมิติที่ทำให้มหาวิทยาลัยติดดิน ข้อที่มักจะเห็นตรงกันก็คือมหาวิทยาลัยมีหน้าที่ต่อสังคมประเทศชาติ แต่งานวิจัยนี้ทำให้เกิดคำถามว่าประเทศชาตินั้นตั้งอยู่ที่ใดและมหาวิทยาลัยจะสัมผัสประเทศชาติด้วยกิจกรรมใด? การมีโครงการวิจัยร่วมกันกับประชาคมในถิ่นที่มหาวิทยาลัยตั้งอยู่เป็นมิติที่ทำให้มหาวิทยาลัยเดินควบคู่ไปกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่เป็นสภาพแวดล้อมของมหาวิทยาลัยถือว่าเป็นมิติที่สำคัญและเป็นความคิดริเริ่มเป็นความโดดเด่นของงานไม่อาจมองข้ามไปโดยไม่ได้เลยได้ ลักษณะของการทำงานที่ซับซ้อนหลายฝ่ายหลายภาคอันนี้ถือว่าเป็นข้อยืนยันที่ต้องอาศัยความพากเพียรพยายามไม่ใช่น้อย แล้วก็ได้ถึงขนาดนี้ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542 ข้อนี้ต้องถือเป็นความสำเร็จต้องถือเป็นความสัมฤทธิ์ผลร่วมกันของทางมหาวิทยาลัยมหิดลกับประชาคมพุทธมณฑล

ส่วนที่สอง ข้ออภิปราย ที่ผมอยากจะมีความเห็นในเชิงพิจารณาร่วมกันในเชิงอภิปรายและถกร่วมกันมี 4 ประเด็น ดังนี้

ประเด็นที่ 1 ประเด็นที่ยังไม่ชัดเจนประการแรกได้แก่ ที่มาของการเลือกวิธีวิทยานี้ เหตุผลที่มาของการเลือกใช้วิธีวิทยาแบบนี้ วิธีวิทยามีใหม่เป็นความหมายเพียงเรื่องของเทคนิควิธี วิธีวิทยาจำต้องมีคำอธิบายเหตุผลเบื้องต้นของการเลือกใช้เทคนิควิจัยวิธีหนึ่งวิธีใด แต่บทความวิจัยที่นำเสนอมาไม่ได้กล่าวถึงวิธีวิทยานั้น ผมอ่านเอกสารแล้วเข้าใจพอสมควรแต่ยังมีข้อจำกัดที่ผมอยากจะเรียนไม่กระจ่างชัดว่า ในแนวนั้นในวิธีการเหล่านี้ซึ่งได้ให้คำอธิบายเรื่องกรอบคิดต่างๆ ไว้ในฐานะที่เป็นบทความวิจัยจึงจำเป็นจะต้องอธิบายว่า ทำไมจึงเลือกใช้วิธีวิทยานี้ วิธีการชุดนี้จะนำมาซึ่งผลลัพธ์ที่แตกต่างจากกระบวนการวิจัยแบบเดิมที่เคยใช้อย่างไร? การเรียนรู้ร่วมกับวิธีการเน้นการสื่อสารทางสังคม มีความจำเป็นมากที่ผู้วิจัยจะต้องบอกว่าทำไมท่านเลือกใช้วิธีการหรือแนวความคิดเหล่านี้ ทำไมหลักเหตุผลตามกระบวนการวิทยาศาสตร์ซึ่งเคยยึดถือกันนั้นจึงไม่สามารถเป็นที่พึ่งได้อีกต่อไป ในการวิจัยในการทำงานเช่นนี้ทำไมการวิจัยเชิงคุณภาพธรรมดาถึงไม่เป็นประโยชน์เท่าที่ควรสู่วิธีที่เราเลือกสรรมา หรือที่สำคัญก่อนหน้านั้นว่าทำไมเกิดความคิดเรื่องการวิจัยการวางแผนการแปลงแผนหรือว่าทำไมจึงเห็นว่าการแปลงนโยบายไปสู่การปฏิบัติจึงไม่ใช่ประเด็นทั้งวิจัยและใช้ไม่ได้ ทำไมท่านจึงไม่เห็นความสำคัญของหัวข้อแบบนี้ ท่านจึงต้องหันมาหาแนวทางวิจัยที่เน้นวิธีร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมเก็บข้อมูล ร่วมวางแผน ร่วมเป็นเจ้าของความรู้ด้วยกัน ซึ่งส่วนนี้เป็นความโดดเด่นข้อสรุปที่เป็นพื้นฐานที่หนักแน่น ซึ่งความมั่นคงจะมีข้อมูลส่วนนี้อยู่แล้วแต่ต้องนำเสนอด้วยเพื่อให้เกิดความกระจ่างและชัดเจน

ผมคิดว่า ความกระจ่างชัดพื้นฐานที่ต้องการก็คือว่า การวิจัยชิ้นนี้ต้องการความเป็นเจ้าของร่วมกันของความรู้ที่ผู้เข้ามาเกี่ยวข้องทุกฝ่าย ผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมได้ส่วนเสียร่วมกันเป็นเจ้าของร่วมกัน (common ownership of knowledge) ซึ่งไม่มีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะบีบบังคับฝ่ายอื่นให้ยอมรับความรู้ของตนได้แต่ฝ่ายเดียว ทุกคนต้องเดินไปด้วยกันยึดถือความหมายการทำงานด้วยกัน คำที่ใช้ตรงกันมีความหมายในการริเริ่มที่เข้าใจกันได้ผมคิดว่า การเป็นเจ้าของร่วมกันและสร้างสรรค์คำที่มีความหมายตรงกัน อันนี้ผมคิดว่า คงเป็นเหตุผลหลักพื้นฐานของการเลือกใช้วิธีการที่ท่านได้ใช้ในงานนี้ ผมคิดว่ามันต่างออกไปจากการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (action research) หรือการวิจัยเชิงปฏิบัติการต่างๆ ไป ซึ่งไม่ได้เน้นหลักการทำงานแบบพหุภาคี (multi-party) แบบการสื่อสารทางสังคมแบบที่เสริมสร้างเครือข่ายทางสังคม ทางกลุ่มประชาคมพร้อมๆ กัน ไปงานนี้มีความก้าวหน้ากว่าการใช้ action research ทั่วๆ ไปด้วยซ้ำ ผมคิดว่าจะได้เห็นภาพชัดว่าวิธีการที่ใช้ชิ้นนี้มันมีความเด่นกว่างานที่เคยผ่านมาอย่างไร

ประเด็นที่สอง ที่ผมอยากจะขอเสนอเป็นประเด็นคำถามคือ งานวิจัยและพัฒนาประชาคมฯ ชี้นี้ เป็นงานวิจัยตรงจุดไหนและเป็นงานปฏิบัติการตรงจุดใด คือ พูดยังไง แล้วไม่ได้เป็นการเล่นคำ แต่หากเราจะกล่าวในทางวิธีวิทยาแห่งการวิจัยแล้ว น่าจะมีความจำเป็นที่จำต้องทำให้ส่วนของกรวิจัยในกระบวนการทบทวนไตร่ตรองร่วมกันแล้วก็คิดเห็นร่วมกันออกมาให้ได้ ผมคิดว่าขั้นตอนในการดำเนินงานหลายขั้นตอนในข้อเขียนสะท้อนให้เห็นว่าบางขั้นตอนจะให้น้ำหนักกับทางวิจัยสูง บางขั้นตอนก็จะให้น้ำหนักกับกระบวนการของการปฏิสัมพันธ์การเรียนรู้มากกว่าขั้นตอนของการวิจัย ขั้นตอนของการวิจัยเป็นอย่างไรน่าจะหมายถึงว่า งานนี้มีโจทย์คำถามที่ต้องการคำตอบว่าในเรื่องภาพที่เป็นจริงหรือไม่เรื่องของปัญหาว่ามีอะไรบ้าง หรือว่าความสำคัญในที่มีความแตกต่างกันหรือใกล้ชิดกันในเรื่องต่างๆ นี่มีอยู่แค่ไหนอย่างไร ซึ่งส่วนเหล่านี้โจทย์ร่วมของการวิจัยการที่เกิดคำถามร่วมกัน เกิดการแสวงหาคำตอบร่วมกัน การที่ได้ไปสู่ข้อสรุปที่อาจจะตรงกับที่ตั้งใจไว้แต่แรก หรืออาจได้ข้อสรุปที่พัฒนาออกไปในทิศทางตรงกันข้ามหรือแตกต่างออกไปนี้ก็เป็นไปได้เพราะ ความเป็นจริงในสังคมอาจจะไม่สอดคล้องกับความคิดในการวิจัยในแนวของห้องปฏิบัติการที่เคยยึดถือกันมา หรือการวิจัยเชิงปฏิบัติการแล้วเอาไปประยุกต์ใช้แล้วเอาไปวางแผนแปลงและแผนประชุมภาคปฏิบัติอย่างที่เคยยึดถือกันเป็นภาพของการวิจัยโดยเอาต้นแบบมาจากการวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์ การวิจัยเชิงสังคมการวิจัยเชิงมนุษยศาสตร์ การวิจัยเชิงปฏิบัติงานพัฒนา ครั้งนี้เป็นกรวิจัยที่มีนัยของการเดินทางร่วมกัน แม้ว่ากระบวนการวิจัยนั้นแทรกเข้าไปในกระบวนการทั้งหมดแต่ถึงการนั้นก็ดียังมีความจำเป็นที่จะช่วยให้ผู้อ่านและผู้สนใจเห็นเด่นชัดว่าอันไหนเป็นกระบวนการวิจัย

ประเด็นที่สาม ขั้นตอนที่สำคัญของงานวิจัยนี้ ในตอนหลักของการเสนอรายงาน ได้แก่ การยกระดับถอดบทเรียน ผมคิดว่าเป็นเรื่องที่น่าสนใจมากคือ ทำงานไปแล้วได้งานได้ความสนใจร่วมกัน นิสิตปริญญาเอก ปริญญาโท ก็ได้หัวข้อความสนใจได้รายงานในภาคผนวกระบุไว้หลายเรื่องที่น่าสนใจมากที่นี้ก็อยากจะมีความเข้าใจพอสมควร ในการถอดบทเรียนอันเป็นการยกระดับความรู้ความเข้าใจนั้น การปฏิบัติการอะไร อย่างไร ที่ถอดเป็นบทเรียน และถอดเป็นบทเรียนได้ว่าอย่างไรและได้อะไรบ้าง การนำเสนอในหัวข้อนี้ไม่ค่อยชัดเจน ถ้าหากผู้วิจัยจะกรุณาเป็นรูปธรรมก็จะชัดเจนก็จะดี อันนี้เป็นส่วนสำคัญมากของงานวิจัยในแนวนี้ไม่เช่นนั้นก็จะเหมือนกับกรปฏิบัติการทั่วไป ยกกระดับถอดบทเรียนแปลว่าได้ข้อสรุปในเชิงบทเรียนว่าอย่างไรประชาคมฯ ซึ่งเป็นชุมชนชนเมืองและเป็นชุมชนที่มีความใกล้ชิดกับนิเวศวิทยาตามลำน้ำมีลักษณะพิเศษอย่างไรที่มีผลเกี่ยวข้องกับการทำงานเชิงสำนักประชาสังคม เรื่องยกระดับถอดบทเรียนน่าจะสมารถนำเสนอให้ชัดเจนขึ้น เฉพาะที่เขียนในรายงานเฉพาะจุดก็น่าสนใจมาก เช่นว่า ความเป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัยหรือความเป็นมหาวิทยาลัยเป็นอุปสรรคต่อการททำงานกับ

ชุมชนและกับประชาคมในเรื่องความยุ่งยากนี้ พิจารณาเชิงสังคมวิทยาถือว่าเป็นความตึงเครียดหรือความขัดแย้งกันในเรื่องบทบาท (role conflicts) กล่าวคือ มีบทบาทหนึ่งถือตามแบบฉบับเดิมระหว่างมหาวิทยาลัยกับอีกบทบาทหนึ่งมาจากการที่มหาวิทยาลัยอยากปรับบทบาทงานจะเข้าไปร่วมกับการเปลี่ยนแปลงสังคม การทำงานประชาคมเพื่อการเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งที่ยากยิ่งเพราะฉะนั้นก็แปลไปด้วยว่าการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงอันนี้จะให้ผลจริงจังย่อมต้องแปลว่ามหาวิทยาลัยก็มีความจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนบทบาทและปรับเปลี่ยนตนเองด้วยซึ่งสวนนี้เป็นจุดสำคัญที่สุด

ประการที่สี่ ประเด็นสุดท้าย ข้อเสนอที่ผู้วิจัยเสนอมาในรายงานก็ชวนให้เกิดเป็นประเด็นที่ว่า ธรรมดาเราจะคุ้นเคยเรื่องที่มีมหาวิทยาลัยเป็นแหล่งชุมนุมปัญญามหาวิทยาลัยเป็นที่สามารถสอนได้ (teaching university) หรือมาระยะหลังก็เน้นมหาวิทยาลัยวิจัย (Research university) แต่วิชาการทั้งหลายอาจจะไม่ได้อยู่ในรูปแบบมหาวิทยาลัยอย่างเดียว เพราะฉะนั้นเราจะทำให้มหาวิทยาลัยที่เคยสอนกลายเป็นมหาวิทยาลัยที่รู้จัก เรียนรู้ได้อย่างไร ทำอย่างไรถึงเปลี่ยนแปลงสถานภาพให้มหาวิทยาลัยเป็นสถาบันแห่งการเรียนรู้ (learning university) คือ เรียนรู้จากชุมชนเพื่อจะเปลี่ยนตนเอง เพื่อที่จะให้มีความสอดคล้องกับบทบาทที่สังคมประชาคมในท้องถิ่นคาดหวังด้วย ประเด็นนี้โยงกลับไปยังประเด็นแรก ได้แก่ **มิติแห่งถิ่นที่ตั้งของมหาวิทยาลัย** หนึ่ง ๆ นั้นมีความสำคัญต่อการพิสูจน์บทบาทการเรียนรู้ของมหาวิทยาลัยนั้น ๆ นัยความสำคัญขอโครงการวิจัยนี้จึงมีความหมายกว้างไปกว่าตัวโครงการนี้ หากก้าวไปถึงกระบวนการเรียนรู้ของมหาวิทยาลัยมหิตลเองและแน่นอนที่สุดน่าจะเป็นการถอดบทเรียนที่มีนัยต่อการปรับของวิทยาลัยอื่น ๆ ด้วยที่จะจำต้องพิจารณาสู่ทางในการปรับตัวในยุคโลกาภิวัตน์

เอกสารอ้างอิง

People's Participant : Chanllenges Ahead Analyzed by Compiled and Orlado Falso

Borda. Bagota, Colombia : TM Editiors 1998.

Peter Reason, ed., **Handbook of Action Research**

สุริชัย หวันแก้ว บก., (2531). **การวิจัยในงานพัฒนา** โครงการศึกษาทางเลือกการพัฒนาสถาบันวิจัยสังคม.

สุริชัย หวันแก้ว, (2543). **ชนบทศึกษากับแบบแผนการเรียนรู้ของมหาวิทยาลัย**, รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ ทบวงมหาวิทยาลัย.